

Agustina Andreoletti

ÁRNYÉKKÖNYVTÁRAK

KÖZÖSSÉGI MODELLEK DIGITÁLIS ARCHÍVUMOK LÉTREHOZÁSÁHOZ
ÉS TERJESZTÉSÉHEZ

Az árnyékkönyvtárak története összefonódik a nyomtatás és a cenzoriális rendszerek, illetve a szerzői jogérvényesítés fejlődésével. Az árnyékkönyvtárak az informális tudásáramlásra alapulnak, azt erősítik, túllépve a kormányzati struktúrák, a gazdasági hatalom, és az ezek által formált intézmények területén. A törvényesség zónáin kívül zajló tevékenységük olyan igények megjelenését jelzi, melyeket a könyvtárak és hivatalos archívumok nem hajlandók vagy nem képesek kielégíteni.¹ Ahogy mindennapivá váltak az új technológiák, a kiadványok könnyű másolhatósága és megoszthatósága nagy vonzerőt jelentett. Az 1990-es évekre az olcsó fénymásolás megjelenésével kialakult egy virulens, informális mellékág a terjesztésben, amely versenyre kelt a kiadóvállalatok és könyvtárak körül szervezett, fentről lefelé építkező modellekkel, és alkalmasint meg is előzte azokat. Az internettel, a 2010-es évek szoftver és hardver fejlesztéseivel ezek az alternatív csatornák elkezdtek átvonulni az online térbe.

Mindazonáltal nem az új technológiák voltak a központi tényezők a kulturális kiadványok alternatív cseréjének megjelenésében. A különböző hálózatok és digitális eszközök megsokasodása csak ráirányította a figyelmet az alapvető problémára: a tudáshoz való egyenlőtlen hozzáférésre, amely a földrajzi hely, az osztály, a faj, a gender és az alárendeltség egyéb rendszereinek következménye. Az illegális másolás és megosztás széleskörű elterjedése hasonló nehézségeket okoz a kiadói ágazat számára, mint ahogy a zeneiparban és a filmiparban több mint egy évtizede volt megfigyelhető. A kiadók akciói és intézkedései azonban nem csak a piacra vannak hatással, hanem közvetlenül befolyásolják a könyvtárak működését is.

Bodó Balázs médiakutató így ír az árnyékkönyvtárak egy példájáról *Könyvtárak az információbőség korában* című tanulmányában: „a jogszerűség határain túl működik, mivel szinte az összes tevékenysége jogsértő, beleértve a könyvek jogtalan digitalizálását, a hivatalos szövegrepozitóriumból való tömeges jogosulatlan letöltéseket, a könyvek jogosulatlan feltöltését az archívumokba, és a könyvek engedély nélküli terjesztését”.² Bodó megmutatja, milyen sok szinten kapcsolódik az intézményi- és árnyékkönyvtárak története a kiadók piacához. A könyvtárak azért jöttek létre, hogy

¹ Bodó Balázs: Libraries in the Post-Scarcity Era. *Copyrighting Creativity: Creative Values, Cultural Heritage Institutions and Systems of Intellectual Property*. Ed. by Helle Porsdam. Farnham, 2015. 75-92. – magyarul: Bodó Balázs: Könyvtárak az információbőség korában. *Könyv és Nevelés*, 19, 2017, 1. 38-57.

² Bodó 2017. i. m. 52.

demokratizálják a könyvekhez való hozzáférést: olyan feltételekkel kínálnak tartalmakat, ahogy kiadók vagy kereskedők nem képesek vagy nem hajlandók. A könyvtárak egyik célja, hogy egyensúlyt teremtsenek a könyvpiarban; ez még a könyvnyomtatás előtti idők öröksége. Azonban a közösségi felhasználásból fakadó előnyről, amely a könyvtár központi érdeke, a szerzők és kiadók által felügyelt szerzői jogi törvények mondják ki a végső szót.³ A könyvtár egy a szerzői jogi rendszer felhasználói sorában, és működésében ki van szolgáltatva azoknak a korlátozásoknak és előjogoknak, amelyeket a jogtulajdonosok az egyes publikációk terjesztésére megszabnak.

A poszt-szovjet Oroszországban más tényezők alakították ki a szükséges feltételeket a legkorábbi amatőr digitális könyvtár-mozgalom fejlődéséhez. Az egyik legelső és legnagyobb létező online árnyékkönyvtár, az Aleph, 2008-ban született Oroszországban; létrejött egyszerre volt köszönhető a gazdag irodalmi hagyománynak, a szamizdat örökségének, az egyetemi kompjuterekhez való hozzáférésnek, a különféle másoló technológiák gyors terjedésének, illetve a digitális szerzői jogra vonatkozó törvényi szabályozás hiányának. Az oktatásban használható, naprakész és megfizethető árú, nyugati publikációk fájó hiányával szembesülő, különböző kutatóintézetekben dolgozó orosz akadémikusokból lettek az első digitális árnyékkönyvtárosok.⁴ Az egyetemistáknak, egyetemi oktatóknak és más kíváncsi embereknek egyedül kellett szembenézniük a kihívással, hogy elérhető hozzáférést találjanak a friss tudományos irodalomhoz, nemcsak Oroszországban, de az egykori Kelet és a Globális Dél legnagyobb részén is. A fénymásolók, majd később az internet és a kompjuterek terjedésének köszönhetően a publikációk terjesztésének informális modelljei egyre inkább képesek voltak kompenzálni a hivatalos terjesztési modellek elégtelenségeit.

Annak ellenére, hogy a felsőoktatás milyen fejlődésen ment át a közepes és alacsony jövedelmű országokban, több állam kivonult az oktatás anyagi és szervezeti támogatásából.⁵ Az árnyékkönyvtárak újra szervezik az oktatási és kutatási kiadványok terjesztését, a szerzők, kiadók és könyvtárak helyett az egyetemi hallgatókat és kutatókat, a viszonylag gazdag egyetemek helyett a szegény egyetemeket részesítve előnyben.⁶ A kedvezőtlen feltételek ellenére így az érdeklődők az informális hálózatokon keresztül hozzá tudnak jutni az anyagokhoz, amelyekre szükségük van. A lehetőségek P2P (peer-to-peer, személytől személyig) megosztott hordozható adathordozóktól⁷) és privát GoogleDrive mappákon át⁸ olyan online adattárakig terjednek,

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Bodó Balázs: The Genesis of Library Genesis: The Birth of a Global Scholarly Shadow Library. *Shadow Libraries. Access to Knowledge in Global Higher Education*. Ed. by Joe Karaganis. Boston (MA), 2018. 25–51.

⁶ Joe Karaganis: Introduction: Access from Above, Access from Below. *Shadow Libraries*, 2018. i. m. 7.

⁷ Joel Lenin Pinargote Bravo - Rafael Beto Mpfumo - Luis Alejandro Madruga Milanés et al. Lessons from El Paquete, Cuba's Offline Internet. *COMPASS*, No 11. 2018. 1–12. https://www.researchgate.net/publication/325891540_Lessons_from_El_Paquete_Cuba%27s_Offline_Internet

mint az AAAAARG,⁹ vagy olyan P2P terjesztésű gyűjteményekig, mint a *Memory of the World* [A világ memóriája].¹⁰

A digitális másolatoknak köszönhetően megszűnik a korlátozott kínálat problémája. Már a legegyszerűbb technológia birtokában bárki képes lehet alacsony költségű tudás-hozzáférést biztosítani. Bár az árnyékkönyvtárak a törvényesség határain kívül léteznek és a tartalmuk korántsem egyetemes, a felhasználóik bürokratikus és gazdasági korlátok nélkül hozzák létre saját gyűjteményeiket. A digitalizált kiadványokat amatőr árnyékkönyvtárosok tárolják, rendezik és terjesztik a maguk és a kollégáik számára. Jelen tanulmány lényegi belátása, hogy azok, akik kiadványokat osztanak meg, nem „kalóznak”, és amit tesznek, nem „kalózkodás”.¹¹ Ahogy a fiatalon elhunyt internet hacktivistá, Aaron Swartz mondta: „Lopásnak vagy kalózkodásnak nevezik ezt, mintha a tudás megosztása erkölcsileg ugyanaz volna, mint kifosztani egy hajót és kardélre hányni a legénységét”.¹² Az a kutató tehát, aki egy másik egyetem kutatója által írott könyv egyik fejezetét megosztja, nem kalóz. Ha a szerzői jog körén kívül történő információmegosztást kalózkodásként definiáljuk, a klasszikus tulajdonelmélet keretein belül maradunk, és nem hagyunk teret a birtoklás és felhasználás kérdéseinek újragondolásához. „A kalózkodás nem változtatja meg a tulajdon fogalmát – hanem megerősíti”.¹³

Ezért használom az „árnyékkönyvtár” kifejezést, amelyet Lawrence Liang vezetett be a szerzői joggal kapcsolatos szövegeiben. Liang szerint az árnyékkönyvtárak a monumentális könyvtárak nagyívű történetének árnyékában léteznek. Bár a történetükre gyakran nem fordítunk figyelmet, „ezek az árnyékok néha túlnőnek a testen”.¹⁴ Liang a fogalmat az alexandriai könyvtár és a városban mellette létező másik, kisebb könyvtár történetére építi fel. Ez a második könyvtár, amelyben a Museion könyvtárának valamennyi kötete megtalálható volt másolatban vagy másodpéldányban, olyan kutatók számára létesült, akik nem voltak a Museion tagjai. Ez az árnyékkönyvtár átvészelte a tűzvészt, amely a főkönyvtár pusztulását okozta, a

⁸ Például ilyen a Charles Preston által kurált google drive mappa, a Black History Month Library: <https://drive.google.com/drive/folders/0Bz011IF2Pu9TUWlxVWxybGJ1Ync>

⁹ Jodi Dean – Sean Dockray – Alessandro Ludovico et al.: Materialities of Independent Publishing: A Conversation with AAAAARG, Chto Delat?, I Cite, Mute, and Neural. *New Formations*, 78. 2013. 157–158. <https://chtodelat.org/b5-announcements/a-7/materialities-of-independent-publishing-a-conversation-with-aaaaarg-cto-delat-i-cite-mute-and-neural/>

¹⁰ What, How & for Whom / WHW: There is Something Political in the City Air. *Extending the Dialogue*. Essays by Igor Zabel Award Laureates. Ed. by Urška Jurman. Ljubljana-Berlin, 2016. 286–307.

¹¹ Henry Warwick: *Radical Tactics of the Offline Library*. Amsterdam, 2014. 9.

¹² Aaron Swartz: *The Guerilla Open Access Manifesto*, 2008. http://archive.org/stream/GuerillaOpenAccessManifesto/Goamjuly2008_djvu.txt/

¹³ Warwick 2014. i. m. 11.

¹⁴ Lawrence Liang: Shadow Libraries. *e-flux*, No 37. 2012. szeptember. <https://www.e-flux.com/journal/37/61228/shadow-libraries/>

történetét azonban felülírta a másik mítosza.¹⁵ Ennek analógiáján tehát az árnyékkönyvtár az a hely, amely biztosítja a hozzáférést, amelyet a közkönyvtár megtagad, csökkentve a helyzet aszimmetriáját. Jóllehet, gyakran figyelmen kívül hagyjuk őket, alapot teremtenek ahhoz, hogy feltárjuk, milyen archiválási és felhasználói gyakorlatok jelennek meg az opacitás és az *undercommons*¹⁶ kontextusában.

OPACITÁS

A könyvtár információt gyűjt, indexel és prezentál, figyelembe véve különböző archiválási, gazdasági és tudáselőállítási elveket. Az árnyékkönyvtár ugyanilyen módon működik, de nem-hivatalos céllal. Az árnyékkönyvtárak infrastruktúráját magánkezdeményezések, kisebb csoportok vagy olyan egyének építik ki és működtetik, akik, a gyakorlatuk törvénysértő természete miatt, sokszor névtelenek maradnak.¹⁷ Az árnyékkönyvtárakban található tartalmakat ugyanakkor gyakran jelentős méretű csoport osztja meg, akik az anyagot feltöltik és katalogizálják. Ezek az amatőr könyvtárosok, akik szintén névtelenségbe burkolódnak, vállalják a nekik kiosztott feladatot, hogy a maguk szükségletei szerint szervezzék a tudás-darabokat, fenntartva és folyamatosan bővítve a gyűjteményt, törvényi státusuktól függetlenül.¹⁸

A szerzői jog megkerülése, ami e projekteket jellemzi, távolról sem új dolog. Bodó szinte egyenes vonalat húz a szovjet cenzúrát kijátszó, illegális fénymásoló- és csempészálózatoktól az orosz tudósok 1990-es évekbeli erőfeszítéseig, hogy a gazdasági válság és az intézményi összeomlás fenyegetése alatt digitalizálják és terjesszék az orosz tudományos irodalmat, egészen a 2000-es évekig, mikor ezeket a gyűjteményeket beszkenelték és rendszereztek. Mindazonáltal a szerzői jog kérdése körül vívott számos „kereskedelmi” csata pusztán álcája a kiadványok szabad terjesztésével szembeni intézményi ellenállásnak. Az árnyékkönyvtárak nem harcolnak az intézményekkel, hanem, egyfajta progresszív vagy forradalmi gyakorlat nevében, egyszerűen nagyobb hozzáférést kínálnak ahhoz, ami az intézményen „belül” van, organikus módon átemelve azt a nyilvános térbe.

Az AAAAARG nevű online platform eredetileg mint *arg.org* jött létre. Könyvtári részét 2004-ben Sean Dockray képzőművész és néhány barátja kezdeményezte informális módon, hogy megoszthassák egymással az egyes szövegekkel kapcsolatos gondolataikat. Az AAAAARG működése tulajdonképpen egy helyi könyvklub vagy

¹⁵ Uo.

¹⁶ Az *undercommons* kifejezés eredete Fred Moten és Stefano Harney 2013-as esszégyűjteménye, a *The Undercommons: Fugitive Planning and Black Study* (<https://www.minorcompositions.info/wp-content/uploads/2013/04/undercommons-web.pdf>). Maga a kifejezés a *commons* („közjavak”) terén kívül rekedtek nehezen kategorizálható körét írja le, elsősorban az akadémiai tudás-professionalizációval szembeni ellenállás és szolidaritás kontextusában. (a ford.)

¹⁷ Cornelia Sollfrank: *The Surplus of Copying. How Shadow Libraries and Pirate Archives Contribute to the Creation of Cultural Memory and the Commons*. 2018. <http://www.ocopy.net/essays/cornelia-sollfrank/>

¹⁸ Bodó 2018. i. m. 29-39.

irodalmi vitakör működésére hasonlít: emberek kiadványokat, gondolatokat és megfigyeléseket osztanak meg egymással. Az idők során a projekt fókusza elmozdult: immár nem a tagok kis csoportja osztja meg egymással gondolatait néhány könyvvel kapcsolatban, hanem több ezren töltenek fel és töltenek le ingyenesen anyagokat a szerveréről. Az adattárként működő weboldal felhasználói túlnyomórészt írók, művészek, szervezők, aktivisták, kurátorok, építészek, könyvtárosok, kiadók, dizájnerek, filozófusok, tanárok vagy diákok.¹⁹ A kiadványok nagy része a kritikai és a politikai elmélet területéről való, de előfordulnak műszaki dokumentációk, bírósági ítéletek, szépirodalom, sőt, kormánynyilatkozatok is.

Az AAAAARG kezdettől fogva támogatta az önszerveződő olvasóköroket és az önképző tevékenységet. Mikor ezek a csoportok feltöltenek néhány szöveget, hogy így terjesszék azokat a tagságuk között, az adott dokumentumok hozzáférhetők maradnak a platformon.²⁰ Az AAAAARG lehetőséget biztosít, hogy csoportok vagy egyének gyűjteményeket hozzanak létre és vitatkozzanak, és így felépüljön egyfajta kollektív bibliográfia. A platform szerkezetét és tartalmát társadalmi mozgalmak, szabadúszó tudósok, időszaki projektek és kutatók aktiválják, kihasználva a hálózati kommunikáció nyújtotta lehetőségeket. Az AAAAARG dizájnya és tagsági szerkezete néhány éve átalakult. Az eddigi pályázati rendszer helyett ma már csak egy másik tag meghívásával lehet taggá válni. Ez a struktúra decentralizálja a hálózatot, és más viszonyokat alakít ki a régi és a frissen meghívott felhasználók között. Ahhoz, hogy valaki a platform része legyen, ismernie kell valakit, aki már az. Az óvatosságnak gyakorlati oka van; ha a platform túl gyorsan növekszik, könnyebben szemet szúr a hatóságnak. Ez az underground opacitás hátulütője: a kis struktúra megakadályozza, hogy a platformot széles körben lássák vagy használják. Ha növekszik, több emberhez jut el és nagyobb mélységben terjeszthet szövegeket a társadalmi térben, ugyanakkor ezzel valószínűbbé válik az is, hogy jogi intézkedésekkel kell szembenéznie.²¹ A részleges láthatóság stratégiájával egyensúlyban tartható a nyíltan terjesztett szubverzió.

Sean Dockray az AAAAARG-ot egyfajta intézményközi generatív „állványzat”-ként határozza meg: „Az állványzat képzetével egyszerűen egy olyan irányultságot kívántam leírni az intézményekkel kapcsolatban, amely nem belső, és nem külső, nem függő vagy független, reformista vagy ellenzéki, stb. Annak idején intézmények alatt sajátosan egyetemeket értettem, amelyek, úgy tűnt, szemináriumi szobákba, akadémiai formalitásokba és az elitistakiadók körébe zárták az elméletet. [...] Az »állványzattal« egyszerre akartam utalni a hálózati kommunikációs médiára és prefiguratív, improvizatív kvázi-intézményekre. Valahogy az a lehetőség jelent meg előttem, hogy az irodai dolgozó szépen bezárja az ajtaját, és kimászik az ablakon».²²

¹⁹ Warwick 2014. i. m. 37-38.

²⁰ Jonathan Basile: Who's Afraid of AAARG? The crisis of academic publishing and the uncertain future of the humanities. *Guernica*, 2016. augusztus 25. <https://www.guernicamag.com/jonathan-basile-whos-afraid-of-aaarg/>

²¹ Warwick 2014. i. m.

²² Dean 2013. i. m.

Azzal, hogy a digitalizált kiadványokat a helyi terjesztés, árak és szerződések szabályozta csatornákon kívül terjesztette, az AAAAARG olyanok találkahelye lett, akiknek azelőtt nem volt hozzáférésük az ilyen anyagokhoz. Azonban voltak olyan szervezetek, amelyek kifogással éltek az oldallal szemben. 2009-ben a Verso Books az 1998-as Digital Millennium Copyright Act (USA digitális szerzői jogi törvény) nevében valamennyi kiadványa eltávolítását kérte. A következmények nem voltak hosszúéletűek; volt, aki újra feltöltse a könyveket, lévén, hogy több felhasználó is rendszeresen letölti a tartalmakat a platformról, hogy éppen az ilyen esetekre rendelkezzen biztonsági másolattal.²³ 2010-ben az AAAARG-ot végleg lelőtték, válaszul a Macmillan kiadó bizonyos szövegek, köztük a *Tőkén túl* jogosulatlan terjesztése miatt benyújtott keresetére.²⁴ Az amatőr könyvtárosokat azonban ellenálló anyagból gyűrják, és néhány héttel később az oldal teljes tartalmát feltöltötték, hasonló néven, egy másik szerverre. Ez az oka, hogy az AAAARG elnevezés változott az idők során, általában egy további „A” hozzáadásával minden „költözéskor”. A platform úgy mozog, ahogy a digitális adatok teszik: egyik tárhelyről a másikra másolják, nevet vagy címet változtat.

Jóllehet, a szerzői jogi törvények betartását több állam és számos kiadvállalat erőlteti, vannak olyan intézmények, amelyek inkább félrenéznek. Sok szerzői jogi törvény rendelkezik kivételekről vagy méltányos használatról. Ezek nagy változatosságot mutathatnak az egyes nemzeti törvénykezések és kulturális hagyományok függvényében, de lehetővé teszik, sajátos feltételek teljesülése esetén, jogvédett művek felhasználását a jogtulajdonos engedélye nélkül. Nyilvános megjelenések és prezentációk alkalmával Dockray a projekt edukációs jellegét és nem-kereskedelmi irányultságát szokta kiemelni.²⁵ Ennek célja, hogy a figyelmet átirányítsa a kalózkodás fogalmáról a közérdek és a közjó kérdéseire.²⁶ A másik álcázó eszköz, amit a platform használ, hogy az AAAAARG-ot művészeti projektként adják el. Jóllehet, a művészet olvashatósága és láthatósága meglehetősen korlátozott, ugyanakkor a szerzői jogi törvények betartatása művészeti környezetben nehezekebb, így a védekezés több időt vesz igénybe.

REPRODUKCIÓ

A Memory of the World / Public Library (A világ emlékezete / Közkönyvtár) című projektet Tomislav Medak és Nenad Romić (más néven Marcell Mars) indította el azzal a céllal, hogy segítsen az embereknek olyan készségeket elsajátítani, amelyekkel valódi amatőr árnyékkönyvtárosként működhetnek, hogy digitalizálhassanak, gyűjtsenek, megoszthassanak és megőrizhessenek olyan kiadványokat, amelyek túl drágák, nem

²³ Warwick 2014. i. m. 38.

²⁴ Kevin von Duuglas-Ittu: The AAAARG.org. Discussion of the Macmillan Threat. *Mitochondrial Vertigo blog*, 2010, április 25. <https://mitochondrialvertigo.wordpress.com/2010/04/25/a-bit-more-on-the-macmillan-attempted-takedown-of-aaaarg-org/>

²⁵ Dean 2013. i. m.

²⁶ Sollfrank 2018. i.m.

hozzáférhető vagy valamilyen szempontból nemkívánatosak.²⁷ Az online platform maga, illetve kiállítási formában való megjelenései Aaron Swartz egyik központi gondolatát manifesztálják: „Meg kell szereznünk az információt, bárhol is tárolják, másolatokat kell készítenünk és meg kell osztanunk a világgal.”²⁸ Ez egyben egyik alapelve a tudás önjelölt „őrzőinek”, ennek az értelmiségi csoportnak, amelynek célja, hogy az állampolgárokat a tartalom-szkennelésen és -megosztáson keresztül tegyék cselekvő alanyokká. Medak és kollégáinak szavaival: „Mi mind a tudás őrzői vagyunk, őrzői annak az infrastruktúrának, amelytől a saját tudástermelésünk is függ, őrzői termékeny, ám törekeny szellemi köztulajdonunknak (*commons*). Őrzőnek lenni konkrétan annyit tesz, hogy az ember letölt, megoszt, olvas, ír, ismertet, szerkeszt, digitalizál, archivál, könyvtárat tart fenn és tesz hozzáférhetővé. Azt jelenti, hogy hasznára vagyunk a közös tudásnak, nem hasznot húzunk belőle.”²⁹ Az árnyékkönyvtárak platformot teremtenek a hagyományos értékfogalmakkal szembeni ellenálláshoz, és a könyvtár konvencióit mint a lázadás, rugalmasság és játék mechanizmusait használják. „Közkönyvtár” elnevezése szándékosan a könyvtáros és archivista szakma hagyományos fogalmához köti a projektet. Ugyanakkor ezek az alternatív könyvtárak a társadalmi terek elidegeníthetetlen pluralitásának felismerésével elvitatják a hagyományos könyvtárak mint a tudás intézményi autoritásainak szerepét.³⁰

A *Memory of the World* gyűjteményét jórészt olyan egyének és közösségek hozzák létre, akik a maguk személyes használatára, a saját erejükből digitalizálják a könyveket. Miközben mindenki egyenként csak kisszámú kiadványt képes digitalizálni és indexelni, a sok kis hozzájárulás együtt mégis jelentősen növeli a gyűjteményt. A *Memory of the World* túlélését egyének önkéntes munkája biztosítja. Azzal, hogy a projekt mindenkinek lehetőséget ad, hogy másokkal együttműködve szervezze az adattárat, egyben arra bátorít, hogy a könyvtárat szabad térként gondoljuk el, amely korlátlan hozzáférést biztosít a tudáshoz. A projektben való részvétel így az ellenállás jelentős lépése az oktatás áruvá válásával és a tudás mestersegesen indukált hiánygazdaságával szemben.

A projekt részvételre hívja az egyént: politikai ösztönzés a szellemi magántulajdon és a belőle fakadó tőkefelhalmozás aláásására. A projekt politikai aspektusai és a mozgalmá alakítására tett erőfeszítések még kifejezettebb módon jelentek meg a madridi Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofiában 2014-ben rendezett csoportos kiállításon³¹ és a zágrábi Galerija Novában rendezett önálló kiállításon, melyek kurátora a horvát WHW kollektíva volt. A *Közkönyvtár* a művészetet hasz-

²⁷ Tomislav Medak – Nenad Romić: *Amateur Librarian – A Course in Critical Pedagogy*. Bruxelles, 2016. 48–56.

²⁸ Schwartz 2008. i. m. 2.

²⁹ Solidarity with Library Genesis and Sci-Hub. *Custodians.Online*, 2015. november 30. <http://custodians.online/>

³⁰ Marie L. Radford – Garry P. Radford: Power, Knowledge, and Fear: Feminism, Foucault, and the Stereotype of the Female Librarian. *The Library Quarterly*, 67. 1997. 250–66.

³¹ What, How & for Whom / WHW: *Press Kit. Really useful knowledge*. Madrid, 2014.

nálja alapként, hogy a kiadványokat felszabadíthassa a szerzői jogi korlátozások alól, és a művészeti világ kulturális tőkéjével legitimálja és védi magát az esetleges szerzői jogi keresetekkel szemben.³² A projektet bemutató és megvalósító, egymással szövet-séges intézmények közötti térben elvész a törvényesség kérdése.

A projekt védelmének alapja „a művészet autonómiája”, melynek értelmében a művészetre mintha külön törvények vonatkoznának, hogy külső erők ne vonhassák ellenőrzésük alá.³³ A WHW és a *Memory of the World / Public Library* projekt a fenti állítás erejét teszteli azzal, hogy a művészetet mint „a korlátlan szabadság terét” instalálják.³⁴ Egy lehetséges kereset esetén Medak, Romic, a WHW, a múzeum vagy a galéria ellen minden fél cinkosságra lép egymással. Az intézmények közötti együttműködés fokozza az árnyékkönyvtár befolyását a nyilvános szférában, ami csökkenti a projekt veszélyeztetésének kockázatát.

TERJESZTÉS

A szerzői jogi szabályozás lehet a politikai cenzúra gyakorlásának eszköze is. Az 1990-es években az internetet tekintették a decentralizált kommunikáció és részvétel betetőzésének. Az emberek büszkék voltak a rizomatikus hálózat kínálta lehetőségekre, amely ideális esetben meghaladhatta volna a cenzúrát és a korlátozásokat. Utóbb kiderült, mekkora tévedés ez – először 2011-ben az egyiptomi Mubarak-rezsim alatt³⁵, majd 2013-ban, Edward Snowden kiszivárogtatásaikor³⁶ –, és azóta is folyamatosan evvel szembesülünk, mikor nemzeti kormányok és nagyvállalatok igyekeznek korlátozni, szűrni, nyilvántartani és más módokon akadályozni az interneten a szabad információáramlást. A kormányok és a magánvállalatok cenzúrázzák a fel-

---

https://www.museoreinasofia.es/sites/default/files/no-tas-de-prensa/press_kit_really_useful_knowledge_exhibition.pdf/

³² WHW 2016. i. m. 290.

³³ Kerstin Stakemeier – Marina Vishmidt: *Reproducing Autonomy. Work, Money, Crisis and Contemporary Art*. Berlin, 2016.

³⁴ WHW 2016. i. m. 292.

³⁵ A 2011-es egyiptomi forradalom kezdeti napjaiban a Mubarak-rezsim lekapcsolta az országban az internetet, így gyakorolva cenzúrát és felügyeletet. Daniel Arnaudo – Aron Alva – Phillip Wood – Jan Whittington: *Political and Economic Implications of Authoritarian Control of the Internet. Critical Infrastructure Protection VII. ICCIP 2013. IFIP Advances in Information and Communication Technology*. Vol. 417. Ed. by Jonathan Butts, Sujeet Sheno. Berlin–Heidelberg, 2014. 3–19. https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-642-45330-4_1.pdf

³⁶ Edward Snowden információ-szivárogtatásai 2013-ban USA kémprogramokat lepleztek le, és ráirányították a figyelmet arra, hogy milyen fenyegetést jelent a nemzetközi jogra nézvést a tömeges internetes megfigyelés. Christian Fuchs – Daniel Trottier: *Internet surveillance after Snowden. A critical empirical study of computer experts' attitudes on commercial and state surveillance of the Internet and social media post-Edward Snowden. Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, 15. 2017. 412–444.

használás jogát, hogy elérhessék céljukat, a szólásszabadság ellenőrzését.³⁷ Annak idején jó stratégiának tűnt az online információ felszabadításáért küzdeni. A meta-adatokkal kapcsolatos kérdések miatt azonban a taktikának irányt kellett váltania: az ellenállás fő trendje ma az információ felszabadítása helyett az információról szóló információ felszabadítása lett. A fájlokkal és a felhasználókkal kapcsolatos meta-adatok (mikor, ki és hol töltötte le, vagy osztotta meg a publikációkat, milyen változtatásokat hajtottak rajta végre, milyen kompjúteren, stb.) a mindennapi felhasználó részére hozzáférhetetlenek, a tech vállalatok azonban hozzáférnek, és mint tulajdonukat megoszthatják az üzleti élet szereplőivel és kormányokkal.

Az információ folyamatos mozgásban van, függetlenül attól, hogy van-e korlátlan internet-hozzáférés vagy sem. A szabad internet hozzáférés – mint becsempészett pendrive-ok példája mutatja Észak-Koreában, ahová ellenzékiek viszik a kulturális forradalom érdekében,³⁸ vagy az infrastruktúra hiánya miatt a Salamon-szigetekre³⁹ – még nem garantált. Így aztán, hogy a korlátlan információcsere fennmaradjon, B-terveket kell improvizálni. Manapság az offline fájl-rendszerek állandó kapcsolatban vannak az online fájl-rendszerekkel, kiegészítve egymást. Jóllehet a gyors offline kommunikáció lehetetlen, az emberek képessége, hogy nagy adatmennyiségeket cserélhessenek egymással, nagyban megnövekedett a hardver és szoftver-technológiák fejlődésével. Az offline fájlmeosztás az 1990-es években a *Sneakernet* („Tornacipós hálózat”) névre hallgatott, utalva azok viseletére, akik floppy lemezekre osztották meg egymással az információt. Később, az online adatátvitel volumenének és sebességének gyors növekedésével az offline meosztás idejétmúltá vált, különösen kisebb fájlok vagy szövegalapú anyagok tekintetében. Az online tér újfajta kitettségével, sérülékenységgel azonban új lendületet kapott az offline digitális terjesztés. A kortárs eszközök fejlettsége révén gyorsabban és nagyobb adatmennyiséget lehet így terjeszteni – még akkor is, ha ez visszalépést jelent a cseré egy korábbi formájához. Az offline meosztás módszereit gyakran használják művészeti projektek. Az egyik ilyen munka a *The PirateBox* (Kalózdoboz), David Darts kreatív gesztusa. A dobozt Darts eredetileg saját magának építette, majd egy, a projektnek dedikált wiki-oldalra feltöltötte az összeállítási instrukciókat. Az első prototípus egy feketére festett fém uzsonnás doboz volt, rajta fehér koponya és lábszárcsontok. A belsejében egy Linuxszal futó mikroszerver, azon pedig egy Python-meghajtású web szerver és egy Wi-Fi router volt található. Az eszköz lényegében egy nyitott fájlmeosztó rendszert alkot, bármilyen nyilvános térben,⁴⁰ a wiki pedig instrukciókat nyújt az érdeklődőnek, hogy magukévá tehessék a technológiát.

³⁷ Bodó Balázs: The common pathways of samizdat and piracy. *Samizdat. Between Practices and Representations*. Lecture Series at Open Society Archives, Budapest, February–June 2013. Ed. by Valentina Parisi. Budapest, 2015. 19–33. [továbbiakban: Bodó 2015b]

³⁸ Jon Christian: Fighting the State, Without the Web: North Korea’s Sneakernet Insurgency. *Techli*, 2012. május 29. <https://techli.com/north-korea-sneakernet-insurgency/30545/>

³⁹ Geoffrey Hobbs: The MicroSDs of Solomon Islands. An Offline Remittance Economy of Digital Multi-Media. *Digital Culture and Society*, 3. 2017, 2. 21–39.

⁴⁰ Matthias Strubel: PirateBox FAQ. *piratebox.cc*, 2018. <https://piratebox.cc/faq>

Egy másik példa a *Dead Drops* (Titkos postaláda),⁴¹ a Berlinben élő konceptuális művész, Aram Bartholl projektje. Bartholl 2010 októberében helyezte ki a nyilvános térbe az első USB-háttértárolót Brooklynban, amit több másik követett. Az eszközöket általában kültéri téglafalakba építi be és betonnal erősíti meg. Mindez egyfajta implicit meghívás a járókelőkhöz, hogy csatlakozzanak a laptopjukkal vagy mobileszközökkel a falba épített eszközhöz, és keressenek rajta, vagy éppen töltsenek fel rá különböző fájlokat. A *Dead Drops* tekinthető egyfajta anonim, offline fájlcsere hálózatnak. A projektet dokumentáló, azonos nevű website instrukciókkal ad ahhoz, hogy mindenki megépíthesse a saját eszközét.⁴²

Jóllehet, Darts és Bartholl felvetései általában véve relevánsak az árnyékkönyvtárak terjedése szempontjából, különösen, hogy nyitott forráskódú munkákról van szó, azonban az ezekhez hasonló gyakorlatok akkor válnak valóban többé kreatív gesztusoknál, amikor a Globális Dél országaiiban jelennek meg. Kubában a legmagasabb az írni-olvasni tudók aránya a világon, ugyanakkor az internethez való hozzáférés itt az egyik legalacsonyabb. A legtöbb kubai nyilvános wifi-parkokban csatlakozik az internetre, ami drága, megbízhatatlan és nehézkes. Némelyeknek van munkahelyi vagy iskolai hozzáférésük, de a sávzélesség mindenütt korlátozott, és vannak olyan tartalmak, amelyek nem érhetőek el.⁴³ Ezért a kubaiak kialakítottak egy offline rendszert, amellyel digitális tartalmakat terjeszthetnek, oszthatnak meg: az *El Paquete Semanal* (Heti Csomag). Az *El Paquete Semanal* egy digitális könyvtár, amelyet nem hivatalos módon, USB drive-okon és háttértárakon terjesztenek körülbelül 2008 óta. A tartalom változatos, vannak benne filmek és TV-show-k, zene, videójátékok, digitalizált magazinok és könyvek, vallásos anyagok, mobil- és PC-alkalmazások, és teljes weboldalak másolatai, köztük a Wikipédiáé.

Az *El Paquete* terjesztése azért lehetséges, mert az állam gyakorlatilag félrenéz - addig tolerálja az *El Paquetét*, amíg a „paqueterók” öncenzúrát gyakorolnak, és nem terjesztenek nyíltan politikai tartalmú anyagokat.⁴⁴ Miközben a kubai kommunikációt még szinte teljes mértékben az állam és a hivatalos média alakítja, az *El Paquete* példája mutatja, hogy egy decentralizált hálózatot gyakorlatilag lehetetlen ellenőrzés alatt tartani. Csaknem minden kubai hozzájut valamilyen forrásból az *El Paquetéhez*, akár egy üzletben, akár a helyi terjesztőtől, akinek fizet, vagy éppen ingyenesen egy barátján keresztül. Mihelyt valaki megvette az adatcsomagot egy terjesztőtől, azt követően már közvetlenül megoszthatja másokkal, vagy USB-eszközökön, vagy mobileszközről mobileszközre, Bluetooth-on keresztül. A tartalom

---

⁴¹ Az angol kifejezés kifejezetten a kémek, titkos ügynökök által használt titkos rejtkehelyekre utal, melyek segítségével információt cserélhetnek, tárgyakat juttathatnak el a társukhoz személyes találkozás nélkül. (szerk.)

⁴² Aram Bartholl: *Dead Drops*, 2011. <https://deaddrops.com/>

⁴³ Bravo 2018. i. m.

⁴⁴ Steffen Köhn: Unpacking El Paquete. The Poetics and Politics of Cuba's Offline Data Sharing Network. *Digital Culture & Society*, 5, 2019, 1. 105-124.

1. kép Julia Weist és Nestor Siré: *17.(SEPT) [By WeistSiréPC]^{TM}*, 2016-18. A projekt az El Paquette Semanal 52 hetes archívumának adatbázisát tette elérhetővé a közönség számára, valamint felállítottak egy másoló állomást és az El Paquette jelenséget dokumentáló videó munkákat mutattak be.

nagy része tehát pénzért talál gazdára, de sok kubai barátokon, családon belül, másodkézből jut hozzá.⁴⁵ (1. kép)

A külföldi anyag mellett a tartalom jelentős része külön az *El Paquete* számára készül, például a *Vistar* (kubai kultúrával foglalkozó független magazin), a *PlayOff* (sport és testkultúra magazin) és a *!!!Sección A R T E* (kubai művészeti anyagok gyűjteménye). A *!!!Sección A R T E* egy adott héten tartalmazhat e-könyveket és pdf-eket, audio előadásokat, videoklipeket, képeket és lementett html dokumentumokat, teljesen kihasználva a digitális terjesztési rendszer lehetőségeit.⁴⁶

Az egyes gyűjtemények merevlemezekon utazzák be Kubát, autókban, repülőgépeken, vonatokon és autóbuszokon. A köztes terjesztők közül sokan alakítanak is a tartalom, szerkesztenek, kivessznek vagy hozzáadnak fájlokat. A terjesztőhálózat alapját azok a régi csatornák képezik, amelyeken egyes vállalkozók nemzetközi kiadványokat terjesztettek a Forradalom után, a hetvenes években. Eleinte olcsó regények forogtak ilyen földalatti terjesztésben, és bár nehéz volt hozzájutni ezekhez a könyvekhez, az egyetlen lehetőség a kínálat bővítésére az volt, hogy egy különböző váro-

⁴⁵ Bravo 2018. i. m.

⁴⁶ Uo.

sokat összekötő hálózat jött létre, melybe így több forrásból érkeztek a kiadványok. A fizikai csere kulcsfontosságú volt ahhoz, hogy a kormányzati ellenőrzés kikerülésével jusson valaki hozzá a sajtótermékekhez.⁴⁷ Az új terjesztőhálózatok a kommunikáció e régi formáin szerveződnek. A fájlok beszerzésében az információelérés intézményes és földalatti módzatai egyaránt szerepet kapnak. Az *El Paquete* tartalmait titokban töltik le egyetemi számítógépekről, kormányzati munkahelyeken vagy luxushotelekben, merevlemezekre hozzák be az országba barátok vagy családtagok, vagy illegális műholdantennákkal töltik le őket.

Az offline terjesztés sajátos anonimitást biztosít: nagyobb láthatóságot a földalatti terjesztési rendszerben résztvevőknek, és kevesebb kormányzati vagy vállalati felügyeletet. Mivel ez a nagymértékben decentralizált és személyes terjesztési forma kizárja a monopolizálódást, az *El Paquete* gyakorlatilag az ország minden sarkába eljut. Ez a rugalmas hálózat az *El Paquetét* olyan nagykomplexitású rendszerre teszi, amelyben az infrastrukturális, technológiai és társadalmi elemek kölcsönösen függenek egymástól. Az *El Paquete* távolról sem csak adatokkal telitömött mappák halmaza; ugyanannyira fontos benne a paqueterók infrastrukturális „láb munkája.” A paqueterók és ügyfelek közti bizalmi viszony különleges helyi szükségszerűségekből ered, a problémamegoldás és találékonyság sajátosan kubai kultúrája alakítja, alapját pedig a szolidaritás és újraelosztás kubai társadalmi értékei képezik, s így a lényege a társadalmi kontextus ismerete nélkül nem is érthető meg.⁴⁸

LEGITIMÁCIÓ

Az elmúlt években a copyright-rendőrség listázni kezdte az online közvetítőket, igyekezett az internet-technológia alapvetőbb, architekturálisabb szintjeire beépülni. Ez alkalmazkodásra és fejlődésre sarkallta az embereket: a szerzői jogérvényesítésnek való ellenállásukban a cenzúrával sújtottak eszközeihez fordultak. Az amatőr árnyékkönyvtárosok többet nyertek, mint pusztán egy, az internetes szűrést megkerülő technológiát: még nyilvánvalóbb ügyeket pártol a lázadásuk – ellenállást az üldözéssel, politikai cenzúrával és gazdasági kirekesztéssel szemben.⁴⁹ Az árnyékkönyvtárak olyan helyek lettek, ahol a felhasználók nemcsak információt osztanak meg egymással, hanem a névtelen, biztonságos és zavartalan online kommunikáció iránti vágyukat is.

Ha tudományos folyóiratokhoz, cikkekhez vagy könyvekhez való hozzáférésre van szükség, az árnyékkönyvtárak tökéletesen működnek. Ezeknek a másolt kiadványoknak az értéke azonban az eredeti példányok archivált, megbízható változatainak létén nyugszik. Ha kétség merül fel egy-egy másolat megbízhatóságával kap-

⁴⁷ Julia Weist – Nestor Siré: The Download #7: In-person file sharing / El intercam- bio de archivos mano a mano. *Rhizome*, 2018. január 29. <http://rhizome.org/editorial/2018/jan/29/the-download-7-in-person-file-sharing/>

⁴⁸ Köhn 2019. i. m.

⁴⁹ Bodó 2015b. i. m.

csolatban, a felhasználó lehetőség esetén mindig fordulhat az eredeti dokumentumokhoz. Az árnyékkönyvtárak konfliktusban állnak a domináns gazdasági renddel, de nem bojkottálják. Ebben a helyzetben kevésbé jogszerű, kevésbé értékes anyagok is, hirtelen és váratlanul, részt kaphatnak a tudástermelésben. Mitől lesznek egyes diskurzusok dominánsak, mások marginálisak? Mely intézmények szervezik, terjesztik és teszik érvényessé ezeket a diskurzusokat? Az intézményes könyvtár kulcsszerepet játszik bizonyos diskurzusok fenntartásában és legitimálásában, a többi rovására.⁵⁰ Sok amatőr árnyékkönyvtárost ezek a kérdések sarkallnak cselekvésre. Miután érdeklődésük középpontjában elfeledett történetek és különböző diskurzusok metszetében létrejövő gyakorlatok állnak, munkájukkal jelzik, hogy mi hiányzik még a hivatalos könyvtárakból és adatbázisokból. Számos olyan kiadvány, amely nem felel meg a nyugati, fehér, patriarchális akadémiai kánonnak vagy a kiadói intézményrendszernek, a peremre szorul, nem is valamiféle cenzúra következtében, hanem mert az ilyen típusú tudásnak nincs megfelelő terjesztése. Kispéldányszámú publikációk vagy beszerezhetetlen könyvek, amelyeket nem nyomtak újra, sőt, le sem fordítottak, azért maradnak kívül bizonyos intézményeken, mert egyszerűen nem állnak rendelkezésre, ami lényegében egy piaci korlát. Az árnyékkönyvtárak „tranzakciós térként”⁵¹ kezelik a kiadványokat és így ellenpontozzák az aszimmetrikus hozzáférési viszonyokat, és egyben arra is rámutatnak, hogy az intézmények új belátásokra jutottak a tudás létrehozásáról mint transzfer kapcsolatokról. A transzfer e kiterjesztett definíciója jegyében az árnyékkönyvtárak a hangsúlyt más hangok és nyelvezetek bevezetésére helyezik át, helyi perspektívából emelve szót különböző nemzetközi vitákban. Alessandro Ludovico ezt a jelenséget nevezi „Megosztott Könyvtárnak”:⁵² olyan tartalmak gyűjteményéről van szó, amelyek nagyrészt hiányoznak a könyvtári katalógusokból, és különböző kisebb kollektívák vagy egyének állítják össze és tárolják őket. A Megosztott Könyvtárak gyorsabban és hatékonyabban képesek növekedni, mint a szabvány könyvtárak, miután nincsenek egyetlen fizikai helyhez kötve. A tudásmegőrzés ilyen körülmények között új értékre tesz szert, amely társadalmi szükségletekből és önszerveződő hálózati struktúrákból ered, és így a tudásmegosztás stratégia lesz, nem korlát.

Kívülről nézve a szerzői jogérvényesítés mint magánérdek és a kormányzati cenzúra egymás gyökeres ellentétének tűnik. Mégis, a végrehajtás hasonlósága és a kettő között lehetséges szinergia miatt mindkettő a kontroll erősítése irányában hat az online térben. Annak ellenére, hogy eleinte az a megközelítés volt általános, hogy az online hálózatok autonóm teret alkotnak, az elmúlt években világossá vált, hogy

⁵⁰ Gerry P. Radford: Positivism, Foucault, and the Fantasia of the Library. Conceptions of Knowledge and the Modern Library Experience. *The Library Quarterly*, 62. 1992. 408–424.

⁵¹ Helga Nowotny - Peter Scott - Michael Gibbons: *Re-thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. London, 2001. 154.

⁵² Alessandro Ludovico: Temporary and Distributed Libraries, Breaking Boundaries, Creating New Resources. *ISEA2017 Manizales Bio-Creation and Peace. Proceedings of the 23rd International Symposium on Electronic Arts*. Manizales, 2017. 511–514.

az interneten ugyanazon korlátok vannak jelen, mint bármely egyéb médium esetében. A kormányzati és vállalati cenzúra világszerte rutinszerűen akadályozza meg egyes szövegek digitális terjedését. Az Egyesült Királyságban a pornográfia mellett a kiskorúak számára károsnak minősülnek „szélsőséges tartalomnak” és „ezoterikus anyagnak” nevezett sajtótermékek, míg másutt, például Kínában vagy Egyiptomban, politikai vagy vallásos ellenzéki megnyilvánulásokat cenzúráznak.⁵³

A fent bemutatott viták bizonyítják, hogy az árnyékkönyvtárak jelensége nem fokozható le pusztán a szerzői jogsértés aspektusára. Ellenkezőleg, egy szélesebb társadalompolitikai vita kontextusában kell értelmezni, amely a tudáshoz való szabad és korlátlan hozzáférés követelését a többi olyan erőfeszítés között pozicionálja, amelyek szembeszegülnek a tőke logikájával, amely ma az élet valamennyi aspektusát áruvá takarja tenni. Miután az oktatási elvárások, a szerzői jogi törvények és a technikai lehetőségek nincsenek egyensúlyban, nem meglepő, hogy magánkezdeményezések születnek a kulturális emlékezet gyűjtése és megőrzése céljával. Ezek a kezdeményezések kihasználják a digitális technológia és infrastruktúra olcsóságát és elérhetőségét, és úgy vállalnak felelősséget a kulturális javak megőrzéséért, hogy egyszerűen figyelmen kívül hagyják a szerzői jogi korlátozásokat. Kiváltságuk az aktív felhasználói magatartás, szemben az intézményi könyvtárak örökségével, a passzív kihelyezéssel és prezentációval. Gyakorlatuk kihívás a kultúra mint magántulajdon ideájával szemben. Az árnyékkönyvtárak a hozzáférés körül vívott kulturális küzdelmekre adott reakciók, egy olyan gazdaságban, amely mesterségesen próbálja korlátozni a digitális kultúra bőségét, amelyben a *sharing* nem megosztást, hanem megsokszorozást jelent.

Tomislav Medak és Marcell Mars szerint, „ha a társadalom minden tagja egyetemesen hozzáfér a tudáshoz, az önmagában tudást, a tudásról való tudást, a tudásátvitelről való tudást termel: a közkönyvtár társadalmi kapcsolatokat (*sociability*) állít elő”.⁵⁴ E gondolat értelmében az árnyékkönyvtár társadalmi térré változik, amely olyan ismereteknek és tapasztalatoknak ad otthont, amelyeket az a közösség szervez, amely használja őket. A részvétel lehetősége olyasmiről, amiből az intézményesült könyvtárak is tanulhatnak: a felhasználónak is szava van a katalógizálás és állományépítés folyamatában. Ennek az új hibrid modellnek az alapja a digitális könyvek olcsó rendelkezésre állása, és így másfajta hozzáférést tesz lehetővé a tudáshoz, olyat, amely lehet korlátlan, kutató és nomád. Ily módon e projektek célja legalább is kettős: a tudásterjesztés és tudásmegőrzés. Jóllehet, hatásuk más a globális Északon és a globális Délen, az önművelődés, az árnyékkönyvtárak és az amatőr könyvtárosok mindenütt a kiváltságok, a kivételezés ellen küzdenek.

Erhardt Miklós fordítása

⁵³ Chris Alton: *The Routledge Companion to Alternative and Community Media*. London–New York, 2015. 237.

⁵⁴ Tomislav Medak – Marcell Mars – What, How & for Whom/WHW: *Javna knjižnica / Public Library*. Zagreb, Galerija Nova, 2015. 82.